

Josip Silić
DIHOTOMIJE
IZABRANE RASPRAVE

Josip Silić

Dihotomije
Izabrane rasprave

Priredio
Ivan Marković

Disput
Zagreb, 2019.

Sadržaj

Što je Silić hrvatskoj filologiji? (Ivan Marković)	9
<i>Ljetopis Josipa Silića</i> (I. M.)	21
<i>Bibliografija Josipa Silića</i> (I. M.)	25

I. SUSTAV I STANDARD

O nekim osobinama razgovornog stila (1964)	61
O jeziku naših diskusija: »Isključivo po tom pitanju« (1965)	65
Nekoliko misli o normi (1983)	69
Varijante standardnog jezika: definicija, porijeklo, tipologija i funkcija (1987)	76
Korpus i normiranje (1988)	82
Die (kroatische) Literatursprache und die Sprache der (kroatischen) Literatur (1996)	88
Polifunkcionalnost hrvatskoga standardnog jezika (1996)	98
Lingvističke i sociolingvističke zakonitosti (1996)	103
Standardni jezik i narječja (1996)	110
(Hrvatski) jezik kao sustav i kao standard (1997)	121
Hrvatski standardni jezik i hrvatska narječja (1998)	132
Hrvatski i srpski jezik (2001)	139
Crnogorski standardni jezik (2005)	152
Funkcionalni stilovi i jezik književnosti (2007)	159

Dvije rekonstrukcije jezika <i>Gorskoga vijenca</i> Petra Petrovića Njegoša (2011)	169
Neke značajke jezika i stila Krunoslava Pranjića (2011)	182

II. RAZINE I JEDINICE

O razgraničavanju gramatičkog i stilističkog plana jezika (1967)	203
Razine, njihove jedinice i osnova (Uvodne napomene) (1986)	216
Pretvorba imenskih vrsta riječi u neimenske (2004)	221
Samoznačne (autosemantične) i suznačne (sinsemantične) vrste riječi u hrvatskome jeziku (2005)	231
Kako se uspostavlja veza gramatičkoga značenja s leksičkim značenjem? (2006)	240
Jezične discipline i njihove jedinice (2010)	247
Opće gramatičko značenje i njegova konkretizacija (2010)	253
Opreke jezika kao sistema (2014)	259

III. FONOLOGIJA I ORTOGRAFIJA

Fonemska distribucija i sekundarno <i>a</i> u suvremenom hrvatskosrpskom književnom jeziku (1969)	269
Prilog ortoepiji hrvatskosrpskog književnog jezika (1971)	274
Ortoepija/ortografija i morfematska struktura jezika (1976)	294
O pravopisu, pravopisnoj normi i još ponečem (1977)	308
O intonaciji složenoga iskaza (1992)	311
Status skupova <i>št</i> i <i>žd</i> u hrvatskom jeziku (1992)	322
Ljudevit Jonke i »Novi Sad« (1993)	343
Komunikativno ustrojstvo rečenice i interpunkcija (1998)	356
Nepostojano (poluglasničko) <i>a</i> u imenicama hrvatskoga jezika (2012)	371

IV. MORFOLOGIJA I SINTAKSA

Gramatika i logika (1967)	383
Dva misaona sadržaja i njihov jezični oblik (1967)	385
An approach to the study of aspectuality in the Croatian literary language (1978)	388
Sintagmatski i paradigmatski karakter gramatičkih morfema (Njihova uloga pri uspostavljanju sintaktičkih odnosa) (1984)	412

Sustav preteritalnih glagolskih vremena nekad i danas (1987)	419
Tvorbena struktura internacionalnih riječi u hrvatskom ili srpskom jeziku (1987)	434
Vrijeme i vid u složenim rečenicama sa zavisnim dijelom (1987)	447
Ustrojstvo glagolske osnove (1991)	470
Aktualizator <i>jedan</i> u hrvatskom jeziku (Uvodna razmišljanja) (1993)	482
Valentnost i sintaksa (1993)	493
Kategorija neodređenosti/određenosti i načini njezina izražavanja (2000)	508

V. TEKST I RED RIJEČI

O jednoj mogućnosti organiziranja vezanog teksta (1973)	517
Raspravljanje kao tip vezanog teksta (1976)	535
Aktualno raščlanjivanje složene rečenice (1977)	549
Red riječi s gledišta aktualnog raščlanjivanja rečenice (1977)	557
Kontekstualna uključenost složene rečenice (Implicitne strukture) (1978)	593
The basic, or grammatical, word order in the Croatian literary language (1978)	607
Od rečenice do teksta: Teorijsko-metodološke napomene (1979)	637

VI. LEKSIK I ČEŠNJAK

Status idionima u jeziku (1992)	655
Konotacija i njezin status u rječniku (1994)	667
Češnjak (1995)	679
Leksik i norma (1998)	682

VII. JEZIK I RAČUNALO

Računalni pravopis (1996)	693
Neka od dostignuća u hrvatskoj računalnoj lingvistici (1999)	700
<i>Kazalo imena</i>	709
<i>Bilješka o priređivaču</i>	715

Ivan Marković

Što je Silić hrvatskoj filologiji?

Majka, tramvaj, bomba. Majkâ, majkî, majâkâ. Iskati, ištem. Zamisljen, zapošljen, smislen, zaposlen. Zgroziti, zgražati, zgrožavati. Sk, st, št. Zg, zd, žd. Mazga, maždica. Sistem, struktura. Dirizabl, pacba. Sustav, ustrojstvo. Subjekt, subjekat. Mreža odnosa, ispunjena mreža odnosa. Sustav, standard. Jezik kao, jezik kao. Potencijalno, aktualno. Selo voli grad. Apstraktno, konkretno. Marko ore njivu. Hjelmslev, Saussure, Jakobson, Coseriu. Jezik, govor. Jezik, norma, govor. Marko je zadovoljan što možete vidjeti, Marko je zadovoljan, što možete vidjeti. Langue, parole. Sistema, norma, habla. Sistem, kodifikacija, norma, uzus, govor. Potencija, realizacija, in absentia, in praesentia. Dvoje djece, mnogo ljudi, jèdna žèna, jedna žèna. Izraz, sadržaj. Stanica, postaja, ćelija, štacija. Supstancija, forma. Sinkronija, dijakronija. Tim putem dolazimo, na taj bismo način onda objasnili. I – i, ne ili – ili. Dijalektika, dihotomija, trihotomija. Konjunkcija, ne disjunkcija. Nema jednoga bez drugoga, nema drugoga bez prvoga. Iznimka nije iznimka, iznimka je drugo pravilo, a pravilo je potencija. U sustavu nema vrijednosnih sudova. Nacija, civilizacija, kultura, književnost, politika, vjera, vrijednosni sud, izmi – to su stvari standarda. Nema jednoga bez drugoga. Sve je u opreci sa svime.

– Tko ga je slušao, lako je prepoznao, tko nije – to je Silić kad govori. Kad piše, Silić je još dosljedniji, nema snopa ključeva u džepu kojim zvecka petkom u »sedmici« na zagrebačkome Filozofskom pa koračnički ritam udara pažljivo razasutim enklitikama i tekstnim ko-

nektorima. Može pisati i o češnjaku, zaključit će ovako, s poslovičnim preskrušenim završnim *eto*:¹

Eto kako češnjak svojim mirisom i godi i ne godi, i prijateljuje i neprijateljuje. Kao i sve stvari u životu čovjeka koje su u strogoj dijalektičkoj sprezi sa sobom. (1995, v. str. 681)

I češnjak je i – i, nije ili – ili, i češnjak je u dijalektičkoj sprezi sam sa sobom. U ovoj knjizi napis »Češnjak« nije iznimka, on je drugo pravilo, on je *hoću i mogu* (nije *mislim i znam*), on je *mati i doba* (nije *majka i ljeto*), on je *dž i dz* (nije *č i c*), zato smo za nj i pronašli mjesta u VI. poglavlju zajedno s onih nekoliko leksičkosemantičkih radova.

Da si ne lažemo i bez uvijanja – Silić piše suho, krto, kadšto oporo, uvijek disciplinirano, racionalno, bez viška, bez pridjeva, ogoljeno, destilirano. Nema u njega sočnih eskapada, neće te šarmirati na prvu loptu, na Silića se treba naviknuti:

Svima onima koji postavljaju pitanja poput »gdje se govori najpravičnijim književnim jezikom« može se odgovoriti tautološki: tamo gdje se književnim jezikom govori. (1983, v. str. 73)

Doživljavati se može kao iznimka samo ono što iznimka nije. (1992, v. str. 340)

Razlika je između riječi kao gramatičke jedinice i riječi kao leksičke jedinice u različitosti u istosti, kad je riječ o riječi kao gramatičkoj jedinici, i različitosti u različitosti, kad je riječ o riječi kao leksičkoj jedinici. Različitost u istosti odnosi se na istu riječ, a različitost u različitosti na različite riječi. Različitost je u istosti, za razliku od različitosti u različitosti, problem alternacije ili varijantnosti. Ona se iskazuje prefiksom *alo-*. (2010, v. str. 248)

Nije to popularno jezikoslovlje male nosivosti kojim se efektno skupljaju privrženici i lajkovi na Facebooku, Silić to ne zna tako, ni u onim rijetkim prigodama kad se čini drukčije:

Kao što je jezik kao sustav neutralan prema oblicima genitiva množine o kojima je bilo govora, tako je neutralan i prema riječima *pišati*, *sрати*, *guzica* i sl. Hoće li se rabiti *pišati* ili *mokriti*, odnosno *obavljati malu nuždu*, *sрати* ili *obavljati veliku nuždu*, *guzica* ili *stražnjica* itd., o tome će odlučiti jezik kao standard, a ne jezik kao sustav. Jezik kao sustav ne zanima moral. [...] U jeziku kao sustavu nema »istoga« i »sličnoga«, pa onda ni sinonimnoga. U njemu ima samo različito. I upravo time, različitim, on osigurava komunikaciju. (1998, v. str. 684–685)

Na stranu *pišati* i *sрати*, i tu Silić samo tjera svoje. Jezik kao sustav, jezik kao standard. U sustavu je samo različitost. – I to je tako dosljed-

¹ Gospodarnosti radi u ovome predgovoru naznačujemo samo godinu Silićeva citata, brojkom stranice čitatelja upućujemo na cjelovit rad u ovoj knjizi.

no i osviješteno od kad Silić piše. Jezik znanstvene rasprave ima svoje zakonitosti, prije 40 godina ovako ih je odredio pišući o nultome zamjenjivaču, tj. ispuštanju poznatoga u razvoju teksta:

Nulti zamjenjivač, tj. nepojavljivanje ove ili one komponente iz prethodne rečenice u sljedećoj rečenici, raspravi nije svojstven. Ona naime zahtijeva preciznost [...] O leksiku rasprave reći ćemo samo to da je intelektualiziran te da nema emocionalno-ekspresivnog »naboja«. (1976, v. str. 546, 548)

Silićev akademski diskurs pedantno su raščlanile M. Katnić-Bakaršić i V. Požgaj Hadži,² razložile kako mu izgleda rečenica, kako se pri argumentaciji služi anafomom, paralelizmom, retoričkim pitanjima, kako personificira predmet istraživanja, kako je dosljedan u skromnome *mi*, kako tekst uokviruje, čak doslovno – zagrada. Budi dodan još samo spoj dvaju spomenutih sredstava – anafore i antecedenta ponovljena u zagrada – neke vrsti sumnja u samorazumljivost zamjenice, zlu ne trebalo ostavit će i imenicu. Evo šačice primjera sabranih bez reda na koje će čitatelj ove knjige naići, ključno je prigodno podebljano:

Kad pristupamo normiranju standardnoga jezika, metodološki ga moramo distancirati od jezika kao sistema. Tada **on (standardni jezik)** postaje sistem [...]

Pišući o Frangešu, Pranjić kaže da je **on (Frangeš)** klasični štokavac [...]

U tome slučaju **on (veznik a)** više nije izravno vezan za prethodni sadržaj [...]

Njemu (takvu redoslijedu) pripada i redoslijed [...]

Bilježenje tu prozodije kao naglasaka i kao dužine govori o tome da je **ona (prozodija)** činjenica morfologije.

Jedno interpunkcijsko načelo, dakako, dominira, a druga »interveniraju«
tamo gdje je **ono (dominirajuće načelo)** »nemoćno«.

Treba pritom reći da je **to (što su se tvorili i od glagola svršenog i od glagola nesvršenog vida)** bilo [...]

Tko suspregne moguću iritaciju zagrada, kojima su Silićevi tekstovi zasićeni, i prepozna svjesnu i dosljednu maniru, težnju za jednoznačnima i zanat Silićeva znanstvenoga stila i znanstvenoga stila općenito, bez poteškoća će pristupiti svemu što je Silić o jeziku i funkcionalnim stilovima napisao. Nema jednoga bez drugoga, ništa nije uzor jedno drugomu, sve je u suodnosu, dijalektičkoj sprezi sa svime, dokidanje jednoga dokida drugo.

² Marina Katnić-Bakaršić i Vesna Požgaj Hadži, Izazovi akademskoga diskursa: znanstveni stil Josipa Silića, *Od fonetike do etike*, Zbornik o sedamdesetogodišnjici prof. dr. Josipa Silića, ur. Ivo Pranjković, Zagreb, Disput, 2005, str. 27–38.

Kao u pismu Silić se ne da pokolebati ni u pristupu. Nije on strukturalist zato što je na strukturalističkim knjigama stasao (vrijedi ponoviti da je čitao ruski, bjeloruski, češki, slovački, bugarski, slovenski, francuski, talijanski, španjolski, njemački, engleski, da je kao klasičar obrazovan na latinskome i grčkome), nego zato što je u strukturalističkim knjigama pronašao sumišljenike. Zato Silićev strukturalizam treba shvatiti ne kao zastario jezikoslovni pravac, nego kao način mišljenja koji kroz Silića progovara. Od njegovih ranih znanstveničkih dana, kad je knjige nabavljao u knjižari strane literature u Gundulićevoj, prolazili su pored Silića kojekakvi fantastični jezikoslovni pravci, ponajprije sve ono što je namrlo kognitivno jezikoslovlje. Kognitivno jezikoslovlje, teorija prototipa, središte, rub, centar, periferija, radijalne kategorije, mutnjikave i nejasne granice, ljestvice više i manje, pretapanja, nediskretnost, *fuzzy*... Pih! Silić se nije dao smesti:

Onaj tko dakle govori »na rubu sustava«, taj ne zna što je sustav. Sustav nema središta i periferije. Sustav je (su)odnos činjenica bez obzira na to »gdje se i kako nalaze«. Činjenice koje u te (su)odnose ne ulaze više nisu činjenice toga sustava, nego činjenice drugoga sustava. (1996, v. str. 103–104)

Općenito, kad je riječ o vrstama riječi, i ne samo o njima, treba voditi računa o tome da su kategorije omeđene i odvojene jedne od drugih. U zabludi su oni koji smatraju da postoje »prijelazni« ili »granični slučajevi« između kategorije i kategorije. (2005, v. str. 236)

Takvim svojim pristupom Silić je u karijeri raspuhao mnoge stare kroatističke magle i priskrbio si dalekosežne zasluge. Ivo Pranjković u nekoliko ih je navrata lijepo prikazao,³ ukratko ćemo ih ponoviti, gdješto dopuniti. Prvo, u sintaksi teksta. Silić je dao najopsežnija pravila o osnovnome redosljedu rečeničnih sastavnica u hrvatskome eda bi pokazao kako se on u aktualiziranoj rečenici mijenja ovisno o kontekstu u koji je rečenica uključena. Sljedeći je i logičan korak bio raspoznavanje sredstava koja uključivanju rečenice u tekst služe, pa je i njih pažljivo razvrstao. Najzad prepoznao je da se rečenice u tekst uključuju na dva osnovna načina, linearno i paralelno, koja se dva načina najčešće ostva-

³ Ivo Pranjković, Sustavi i standardi profesora Silića, *Od fonetike do etike*, Zbornik o sedamdesetogodišnjici prof. dr. Josipa Silića, ur. Ivo Pranjković, Zagreb, Disput, 2005, str. 19–26; *Filološki vjekopisi*, Zagreb, Disput, 2006, str. 246–253; usp. također: Lada Badurina i Ivo Pranjković, Obrazloženje odluke da se prof. emeritusu Josipu Siliću dodijeli Nagrada Stjepana Ivšića, *Hrvatski*, Zagreb, VII (2009), 1, str. 11–31; *Peti hrvatski slavistički kongres. Dobitnik Nagrade Stjepana Ivšića. Josip Silić*, Rijeka, Filozofski fakultet, 2010, str. 5–12.

ruju miješano, linearno-paralelno. To je Silić – razlučiti bitno ne bi li se pokazalo kako se razlučeno onda dijalektički objedinjuje. Na sintaksi teksta Silić je doktorirao, disertaciju je objavio kao monografiju *Od rečenice do teksta* (1984). Veći dio te problematike obradio je u pojedinačnim raspravama koje čine V. poglavlje ove knjige, koje tako na neki način postaje drugo izdanje monografije.

Drugo, u fonologiji – shvaćenom u široku potezu, dakle fonologiji i glasa, i riječi, i rečenice – Silić je jedan od onih koji u kroatistiku uvode dotad nepoznatu neopterećenost poviješću jezika i posve nov pojmovno-terminološki svijet. Piše o ustroju sloga i njegovim posljedicama na opis hrvatske fonologije, o naravi morfskih šavova – jedni su načelno aglutinacijski, drugi načelno fuzijski – i promjenama na njima, o intonaciji rečenice, o kadencama i semikadencama, nešto kasnije spominje postvokalno *j*, kojim se elegantno rješavaju mnogi morfonološki problemi:

U primjerima tipa *čitajū* nazivamo ga intervokalnim, a u primjerima tipa *čitāj* postvokalnim. (1991, v. str. 475)

U jednome od svojih prvih napisa vrlo je jasno pokazao stanje realnoga hrvatskoga razgovornog izgovora. Kazati da je to bio stav dotepe-noga čakavca o razgovornome jeziku Zagreba gruba je trivijalizacija. Primijetimo da je otad prošlo više od 50 godina, a da odnos kodifikacije i jezičnoga savjetništva prema činjenici nije bogzna kako uznapredovao:

Poznato je, na primjer, da se akcenatski sistem hrvatskosrpskog književnog jezika temelji na pravilnom razlikovanju četiriju akcenata (dugouzlaznog /, dugosilaznog ǃ, kratkouzlaznog \ i kratkosilaznog \\\). Međutim, u razgovornom jeziku postoji tendencija k izjednačivanju izgovora dvaju kratkih akcenata, tj. kratkouzlaznog i kratkosilaznog, i to tako da kratkouzlazni poprima izgovorne osobine kratkosilaznog akcenta. Tako, na primjer, *nōga* i *māramica* postaje *nōga* i *māramica*, kao *rība* i *ūlica*. Dužina nekih slogovnih vokala iz razgovornog jezika postepeno nestaje. Danas već genitiv plurala *vrābācā* čujemo kao *vrābācā*, prezentske oblike *čūvām*, *krādēm*, *rādīm* i *kūpujēm* kao *čūvām*, *krādēm*, *rādīm* i *kūpujēm*, itd. Postoji težnja i za jedinstvenim izgovorom glasova *č* i *ć* (*kuća* mjesto *kuća*, *svijeća* mjesto *svijeća*, *doći* mjesto *doći*, itd.), zatim glasova *đ* i *dž* (*đem* mjesto *džem*, *svjedodba* mjesto *svjedodžba*, *kujundžija* mjesto *kujundžija*). U vezi s izgovorom glasa *nj* u *konj* i *konjugacija* danas već rijetko kome pada na pamet da tu pronalazi neku izgovornu razliku. (1964, v. str. 61–62)

Treće, glasovnim promjenama pristupa morfonološki, morfonologiju je kao zasebnu međudisciplinu i morfonem kao njezinu jedinicu i

uveo u kroatistiku. (Ima tomu nekoliko godina ovaj je pisac pitao Silića, nikako ne pristajući na potrebu pojma *morfonema* – Dobro, a koliko bi onda hrvatski imao tih morfonema? Odgovor razoružava – E, upravo brojim.) Ne samo to nego ga jezikoslovne razine, međurazine i pripadajuće im jedinice teorijski zanimaju čitav radni vijek. Vrhunac su interesa za tu zamršenu problematiku radovi nastali zadnjih desetak godina. Fonološki, ortoepski, ortografski te radovi o jezičnim razinama skupljeni su u III. i II. poglavlju ove knjige. To nas vodi sljedećemu.

Četvrto, ortografija. Potkraj 1970-ih Silić se s Vladimirom Anićem prihvaća obaveze pisanja *Pravopisa*. U vječito pravopisno zapjenjenoj kulturi kakva je naša lako se uhvatiti u kućine spleta okolnosti pa o tom priručniku suditi iz perspektive koja je njegovim piscima bila strana. Mi s naknadnom pameću kažemo ovako – Silić je naš ortografskoteorijski najpotkovaniji pravopisac. Dok se kultura iscrpljuje u nadmudrivanju o ortografskim tricama, Silić piše o ortografskim i interpunkcijskim *načelima*, potpuno za njih pripremljen fonologijski i sintaktički, obogaćen iskustvom pisanja udžbenika s metodičarom Dragutinom Rosandićem, potom o kompetencijama pravopisnih priručnika, o statusu idionima u jeziku i pravopisu. Sad, ne može se baš reći da mu takva apstraktna pozicija pritom u praksi pomaže, naprotiv. Silić pravopis razumije na svoj način, kao sustav, kao potenciju:

Drugim riječima, onaj bi tko smatra da je proces leksikaliziranja jedinica *na* i *žalost* završen te jedinice pisao zajedno, tj. *nažalost*, a onaj tko smatra da proces njihova leksikaliziranja nije završen – odvojeno, tj. *na žalost*. [...] Dakako, takav bi stav mogla zauzeti ortografija koja se ne bi smatrala *onim kako se mora pisati*, nego *onim kako se piše*. (1976, v. str. 305)

Inzistiranje na realizaciji, tj. na pojavi kao pojavi, pretpostavlja definiciju pravopisa kao *nečeg iz čega se piše*, a ne kao *nečeg po čemu se piše*. (Takav bi pravopis doista »mogao imati sve«.) Što je u skladu s pravopisom kao sistemom – inzistiranje na pojavi ili reprezentantu pojave? (Inzistiranje na reprezentantu pojave, dakako, ne znači i zanemarivanje pojave.) (1977, v. str. 309)

Vratimo se na lokativ *u cjelòsti*. Postoji li igdje u hrvatskim pravopisima pravilo o nužnosti prijelaza *ije* u *je* u padežu o kojemu je riječ? – Ne postoji. Zašto? Zato što pravopis kao (sociolingvistička) norma donosi pravilo o onome što vidi, a ne o onome što može vidjeti. Svako se jezično pravilo, pa onda i pravopisno, mora izvoditi iz potencije. [...] (Usput: potencijalno, pa onda i jezik potencije, čini potencijom, pa onda i jezikom potencije, opreka. Nema potencije, pa onda ni jezika potencije, dakle jezika kao sistema, bez opreke.) (2011, v. str. 183, 185)

Kultura koja zapinje na krilatici »ali recite kako je pravilno« i ciklično kreće ispočetka praveći vazda iste greške u koracima nije spremna na takav odnos ni prema pravopisu ni prema jeziku u njihovoj cjelosti, koprcu se u »onome što vidi«, ne gleda ono »što može vidjeti«.

Peto, morfološki Silićevi radovi skupljeni su u IV. poglavlju ove knjige, a sintetski dani u *Gramatici hrvatskoga jezika* napisanoj s Ivom Pranjkovićem (2005). U njima do izražaja dolazi nastojanje na osmišljenoj morfskoj raščlambi, čemu hrvatske gramatike tradicionalno nisu posvećivale nužnu pozornost, osobito u nezadovoljavajuće riješenim oblicima – tzv. nejednakosložnoj imeničkoj sklonidbi, glagolskim oblicima, ustroju internacionalizama. Također ističe se pokušaj razumijevanja veoma zahtjevnih gramatičkih kategorija poput određenosti (s pitanjem neodređenoga hrvatskoga člana *jedan*), kojom se Silić bavi od 1970–1971, glagolskoga vremena i glagolskoga vida. Uvijek tražeći odnos izraza i sadržaja, uvijek tražeći formalnu potvrdu slutnje o značenju, što je jedini pravi put:

Nismo li mi »polusloženice«, zapravo, stvorili eda bismo se sada njima teoretski bavili? Nije li struktura izraza (»nemogućnost« da se komponente uključe u složenice po »klasičnim« tvorbenim modelima) bila razlog zašto smo »polusloženice« odvojili od složenica kao strukture *sui generis*. A onda, kad smo ih dobili, počeli smo im pridavati osobine koje složenice nemaju – na primjer dvo(više)akcentnost (usp. *čdr-sòkák*). (1977, v. str. 309)

Šesto, Silićevi prinosi hrvatskoj standardologiji imaju nekoliko aspekata, svima njima Silić je stao uz bok najzaslužnijim hrvatskim standardolozima.⁴ Ponajprije teorijski, s jedne strane uspostava odnosa standarda prema sustavu iz kojega ovaj crpi svoju osnovu, koju osnovu nadrađa i postaje sustav sam u sebi, s druge razlaganje standarda, u skladu s praškim učenjem, unutar njega sama na funkcionalne stilove. Iz te teorijske podloge Silić podrobnije ulazi u tri područja. Jedno je praktičan opis funkcionalnih stilova, poslije objedinjen u knjizi *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika* (2006). Iz tog sklopa izdvojit ćemo opet Silićevu ključnu misao, dijalektički odnos dijelova i cjeline u prosudbi jezične »pravilnosti«:

To pretpostavlja da će pri utvrđivanju pravilnosti, odnosno nepravilnosti jezične upotrebe imati udjela i njezina stabilnost, i njezina tipičnost, i njezina

⁴ V. npr. Krešimir Mićanović, Mjesto standardologije u jezikoslovnoj kroatistici, *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, zbornik, ur. Marko Samardžija – Ivo Pranjković, Zagreb, Matica hrvatska, 2006, str. 559–585.

proširenost, i njezina preferiranost, i njezina općeobaveznost, i njezino odgovaranje uzusu, i njezino odgovaranje sistemu, i njezina usklađenost s realnim tendencijama razvoja jezika. Svi su ti pokazatelji pravilnosti, odnosno nepravilnosti važni, ali ne pojedinačno, nego zajedno. Insistiranje samo na jednom od njih ili davanje izrazite prednosti samo jednom od njih može dovesti do neobjektivne procjene normativnosti jezične upotrebe. (1983, v. str. 71)

I kad treba donijeti odluku o tome što uzeti kao korpus za normiranje književnog jezika, onda ona mora glasiti: svi funkcionalni stilovi zajedno, a ne samo jedan od njih posebno. Onog trenutka kad bi se jednom od njih dala prednost pred drugim iskrivila bi se slika književnog jezika i njegovih funkcionalnih stilova. (1988, v. str. 83)

Drugo je razumijevanje odnosa štokavštine, kajkavštine i čakavštine kao odjelitih sustava, sa svim nužnim posljedicama koje iz toga proizlaze, primjerice onom da kajkavizmi i čakavizmi u hrvatskome standardu ne mogu biti dijalektizmi. Treće je razumijevanje posebnosti standardnih jezika nastalih na temelju novoštokavštine, s posebnim obzirom na crnogorski, čime je službeno umirovljeni Silić u 2000-ima postao montenegrinist, suautor crnogorske gramatike i crnogorskoga pravopisa. Reći će ovako:

Treba imati na umu to da se sustavi kao sustavi ne razlikuju djelomično, nego potpuno. Zato se u vezi s njima ne postavlja ni pitanje jesu li i koliko isti i jesu li i koliko slični. Recimo strukturalistički: dovoljna je samo jedna semiološki relevantna razlika pa da bude riječ o dvama različnim sustavima. (1998, v. str. 135)

Zauzetost tim temama prikazana je raspravama okupljenima u I. poglavlju ove knjige.

Sedmo, računalni pravopis. Spomenut ćemo ga na kraju i posebno istaknuti. Svoj rad o ustroju internacionalizama Silić je prije 30 godina završio kompjutorskom obradom:

Vjerujemo da je naš način formalizacije morfonoloških odnosa internacionalnih tvorenica takav da, uz odgovarajuće prilagodbe, može pomoći, između ostaloga, i kompjutorskoj obradi derivatoloških podataka. (1987, v. str. 446)

Zarana svjestan važnosti računala, s Brankom Ranilovićem i Slave-nom Batnožićem prionuo je 1990-ih izradi hrvatskoga *spelling-checkera* i dogotovio ga 1996. Krenuli su od nule i stvorili prvorazredan program. Ubrzo ga je Microsoft otkupio i sad se on nalazi u svakome računalu s Officeom, štoviše bio je postao uzorom za slične programe

u drugim slavenskim jezicima. Stoga jedan od pričuvnih odgovora na naše naslovno pitanje može biti vrlo kratak – Silić je suautor hrvatskoga računalnog pravopisa. Anonimni govorniče hrvatskoga s prstom na obaraču tipkovnice, u niskome startu uvijek budna internetskoga komentatora, kad sljedeći put s punim pravom budeš sumnjao u smisao ove knjige, ili slobodarski dizao glas protiv zadržane jezičnoga redarstva s Katedre za standardni hrvatski, ili općenito bjesnio na zagrebački Filozofski jer da je to ionako besposlena skupina ljevičarskih zamusana, znaj da ti je njezin pisac, višedesetljetni profesor na toj Katedri tog Filozofskog, ne htijući omogućio da budeš lagodno nepismen, da umjesto tebe pismeno bude računalo, melem za tvoje ljute rane. A to je mogao učiniti samo uz opsežne predradnje kakva je ova knjiga. Imao je najbolju namjeru, nadajući se da se obraća razumno i neopterećenu sugovorniku:

I iz onoga što smo rekli može se izvesti zaključak da nam je do toga da svoj odnos prema hrvatskome standardnom jeziku njegov korisnik relaksira, a ne da ga taj odnos frustrira i kompleksira. To činimo zato da korisniku omogućimo da svoju komunikaciju hrvatskim standardnim jezikom učini što spontanijom i što prirodnijom. (1999, v. str. 707)

Nada je, iskazana u dvama radovima sjećanja na izradu računalnoga pravopisa donesenima u VII. poglavlju knjige, sva je prilika, bila naivna, i dalje nam deklarativnom razinom jezika i pravopisa vladaju kompleksi i politička spletki, a praktičnom žučna borba s najčešće nejasnim neprijateljem koji – ništa čudno – nikad ne miruje i nadire ali baš sa sviju strana, slijeva, zdesna, izvana, iznutra. Daleko od uzgredne opaske o stvaralačkom odnosu prema jeziku i *pravopiždžiji*, kojega je prema hodničkim legendama zagrebačkoga Odsjeka za kroatistiku prvi rabio Silićev kolega i sudrug Krunoslav Pranjić:

Tako za pravilo EC ($C_{sb} + C_{pz} \rightarrow C_{pz}C_{pz}$) nema potvrde na granici R + S, ali ona se može »stvoriti«, ako to životne potrebe budu zahtijevale, npr. od /miris/ i /žija/ (/mirižžija/ *miriždžija*). Po tom je modelu, uostalom, u posljednje vrijeme i nastala riječ *pravopiždžija* /pravopižžija/, koja se upotrebljava u posprdom značenju. A zar se u umješnosti uočavanja potencijalnog u jeziku i ne sastoji stvaralački odnos prema jeziku? (1970–1971, v. str. 282)

Silić i ostali učitelji ostaju sad sami na čistini s pitanjem zašto je tomu tako i koliko su sami za to krivi, gdje smo podbacili, gdje puca obrazovna nit, kako odgoj za stvaralačku slobodu proizvodi govornu zajednicu tako neslobodnih i nesigurnih pojedinaca.

Radovi sabrani u ovoj knjizi uređeni su ovako. Razvrstani su u sedam tematskih cjelina, unutar njih nižu se kronološki. Očiti manji propusti u radovima ispravljani su bez posebna komentara, pojedini su ostavljeni i komentirani u priređivačevoj bilješci ponajviše radi autentičnosti. U bilješci su dane i interne uputnice na druge tekstove te gdje gdje poneka dopuna. Treba li uopće napominjati, u jezik i pravopis nismo zadirali.

Tekstovi su ujednačeni trojako. U piščevu korist tako što smo dosljedno proveli njegovo tradicionalno pozivanje na literaturu u bilješkama; tako i u novijim radovima, gdje je popis citirane literature u izvornicima prema novijim navadama izdvojen na kraju rada. U čitateljevu korist tako što smo tekstove koliko smo god mogli razrahlili, odnosno iznevjerili Silićevo oblikovanje teksta *in continuo*, po rusku, bez uvulka i izdvajanja egzemplara o kojima se raspravlja. Najzad grafički, kamo ide i obilježavanje značenja jednostrukim navodnicima, što Silić u izvornicima nikad nije činio.

Uza sve što je objavio – udžbenici, pravopisi, gramatike, monografija o tekstu – pomalo neuvjerljivo zvuči ono što se često u vezi sa Silićem čuje: nije mario za uknjiživanje svojih radova.⁵ No zapravo nije daleko od istine, teško se odvaživao na to. Ova knjiga izabranih rasprava doskače Silićevoj nevoljkosti, rasute radove objedinjuje u knjigu, još uvijek kraljicu humanistike, želeći njihovim novim čitateljima u izvornu svjetlu prikazati istinskog i samosvojnog jezikoslovnog mislioca, osobite strogoće mišljenja i pisanja u potrazi za jezikoslovnim oprekama i njihovom *jednojednoznačnom* uspostavom. To bi bio i pravi odgovor na naslovno pitanje. Ova knjiga nudi Silića kao filologa, a filologiju kao način mišljenja o jeziku, onkraj neposredne »praktične« koristi, s vjerom da je mišljenje vrlina i vrijednost samo po sebi.

Zagreb, 17. srpnja 2017.

⁵ Ivo Pranjković (nav. dj.) reći će da je Silić »izrazito zazirao od “uknjiživanja” svojih znanstvenih i stručnih prinosa«, a Krunoslav Pranjić da je »Silić, Josip, auktor *unius libri*« (Silićev pomak u jezikoslovnoj kroatistici, *Od fonetike do etike*, Zbornik o sedamdesetogodišnjici prof. dr. Josipa Silića, ur. Ivo Pranjković, Zagreb, Disput, 2005, str. 39–43).